

Josep Palau i Fabre es matriculà a la carrera de Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, un cop acabada la guerra civil i fins el curs 1942-1943. Un dels seus mestres va ser Xavier Zubiri que va despertar-li la passió per Heràclit, filòsof presocràtic, anomenat l'obscur, que culminà amb l'edició, el 2007, per Accent Editorial, del llibre *La claredat d'Heràclit*. Podríem dir que aquesta és l'edició més important sobre filosofia de Josep Palau i Fabre, però no són els seus únics escrits. I avui us en volem mostrar un tast.

A l'arxiu hi tenim, no només les notes que prenia durant els seus estudis i infinitat d'escrits, publicats i inèdits, sinó també els llibres dels més diversos pensadors i sobre els diferents corrents filosòfics. L'alquímia no deixa de ser-ne un. Tot i que es concentrés en l'experimentació química per transmutar els elements en or, no deixa de ser una experimentació derivada d'un pensament, d'una recerca, d'una pregunta, d'una voluntat transformadora. Palau i Fabre l'adoptarà fins i tot com a pseudònim, signant alguns dels seus escrits com a L'Alquimista o L'Alchimiste. I la seva poesia i el seu assaig els editarà com a *Poemes de l'Alquimista* i *Quaderns de l'Alquimista*.

Una de les perles, en aquest cas filosòfiques, que tenim a l'arxiu és un esbós del que ell pretenia anomenar com a "Història de la filosofia". Als fulls manuscrits que conservem, introdueix aquesta possible "història" amb els següents mots:

Dona replegada, de Manuel Felguérez

Com i per on començar un llibre de filosofia? Per la història, per la metafísica, per l'ètica, per la lògica, per la teoria del coneixement? Per un interrogant o per una afirmació? Es comenci per on es comenci es comença sempre per una afirmació, baldament tingui l'aparença d'un interrogant, perquè l'acte de començar és en ell mateix una afirmació[...] L'important en un llibre de filosofia no és com i per on es comença, sinó com i per on

s'acaba, a condició que aquest final compregui el començament i el començament compregui el final, formant un tot indivisible.

L'error màxim d'Aristòtil està en haver *separat*; en haver separat el que era inseparable: No hi ha metafísica, ètica, història, lògica o teoria del coneixement separades. [...] No hi ha ètica sense metafísica, ni metafísica sense lògica, ni lògica sense teoria del coneixement, ni teoria del coneixement sense història, ni història sense metafísica i lògica i teoria del coneixement, etc. etc. Més que un error en Aristòtil, hem de dir que la seva exposició de les diferents doctrines és una exposició provisional, una espera de la gran exposició conjunta que segurament hauria fet si hagués viscut més anys.

D.45100. Sense datar

Sense treure, doncs, el valor que té Aristòtil en la filosofia, sí que declara que no va tenir el temps suficient per arrodonir les seves teories, per completar-les.

Una de les principals preguntes que es fa la filosofia és com definir la qualitat d'ésser, en aquells moments englobada per un nom que volia ser genèric però que ostentava només un dels gèneres: què és l'home? Pregunta de difícil resposta, com podrem veure en el següent text, també inèdit i també d'aquest intent d'Història de la filosofia

Palau i Fabre dibuixat pel seu pare

«L'HOME ÉS UN ANIMAL RACIONAL». Crítica de la definició cartesiana de l'home

«L'home és un animal racional» és una no definició de l'home, o una redundància. Dir «l'home és un animal racional» equival a dir «l'home és l'home». ¿Per què suposar que entenem el concepte animal i per què no el concepte home? O els entenem tots dos o no n'entenem cap.

L'home és, certament, un ésser diferent de l'animal; però dir «l'home és un animal racional» és suposar que l'home és l'animal més la raó, dit altrament: home = animal + raó; la qual cosa és suposar una suma, i l'ésser no és mai una suma, l'ésser és. La qualitat d'ésser és la de tenir diverses propietats que li són inherents. L'home és racional, però la racionalitat no li és afegida, con un vagó en un tren—o ni que sigui com una locomotora davant un vagó—. La racionalitat és una propietat inherent a l'home, com ho és l'animalitat, com ho és la vida negativa, com ho poden ser altres qualitats i propietats. Però no es pot definir l'home, que és un ésser, per un altre ésser que també necessitaria definició. Dir «l'animal és un home irracional» seria tan absurd i ens aclariria tan poc l'essència de l'animal com ens l'aclareix poc o gens dir que «l'home és un animal racional».

Àdhuc suposant que la racionalitat o la raó sigui el tret més distintiu de l'home—que és molt suposar—tampoc aquest podria ésser definit com animal racional, perquè la raó hi és tan íntimament vinculada que forma part integrant d'un tot (amb les altres propietats o característiques) que és l'ésser home.

¿Com, doncs, donar una definició de l'home? I per començar: ¿és la racionalitat la característica més distintiva d'aquest? Definir-lo per una propietat, ni que aquesta sigui la més important, ni que fos separada o separable de les altres propietats, seria definir-lo parcialment. Definir l'home serà enunciar una propietat o característica seva que englobi totes les altres, una propietat o característica en la qual tot ell hi estigui implicat.

Com trobar-la? Com descobrir-la? Seria absurd pretendre de fer-ho amb un sol mot; el mot ja el tenim, el mot és *l'home*, i és un mot que ha estat trobat per a definir aquest ésser i no un altre, com cada mot és per a definir una persona o cosa i distingir-lo de les altres. Es tracta, per tant, de definir aquest ésser que anomenem home. *L'home*, que ha d'ésser definit, ha de formar part, per tant, de la definició, com a premissa; i com que li admetem l'ésser pel sol fet d'anomenar-lo i de distingir-lo dels altres éssers, i com que el que busquem o pretenem és de saber qui o què és l'home, podem admetre i adaptar la primera part de la fórmula tradicional: L'home és...

Però, què és l'home? ¿Com trobarem aquesta característica seva que ens el defineixi i distingeixi dels altres éssers?

No sembla que pugui fer-se dient o recitant un conjunt o una qualsevol de les seves propietats, per justes i brillants que semblin, perquè no obtindríem sinó una sèrie nominativa d'atributs que ens faria més patent els atributs exclosos, i que no formarien sinó una suma de propietats definides o definibles.

Si no se'l pot definir ni per un mot, ni per un o diversos atributs dels que l'integren, caldrà buscar la definició de la manifestació o exteriorització resultant de tots aquests atributs i propietats, però buscar-ho en la màxima convergència possible; és a dir, allí on tots, conjuntament, com diversos raigs de llum que s'uneixen per a formar-ne un de més important, i uneixen en una sola exteriorització o manifestació que pel fet d'ésser la convergència final i concentrada de totes les manifestacions o exterioritzacions possibles, toqui de nou l'ésser per l'extrem oposat d'on partim, que és l'ésser, per a que així ens el tanqui o inclogui en una fórmula. M'explico:

Si dic: la boca, l'estómac, els intestins, serveixen per nodrir-se, defineixo una actitud de l'home, la del menjar, la del nodrir-se. Si dic: les cames, els peus, serveixen per a traslladar-se, defineixo la capacitat locomotora de l'home. Si dic l'orella, el timpà, la trompa d'Eustaqui, etc., serveix per a oir, defineixo una facultat humana. Si dic: els nervis, amb els ganglis, amb la medul·la, amb el cervell, serveixen per a enregistrar i transmetre les percepcions i sensacions, en defineixo una altra.

¿No hi hauria cap funció o actitud que englobés totes les altres i ens revelés l'home complet? ¿No hi hauria cap funció o actitud conjunta, com les de caminar, menjar, oir, percebre ho eren d'una sèrie d'òrgans, que englobi tot l'home?

D.45082. Sense datar

Una possible resposta la troba en Parmènides, filòsof de visió contraposada a la del seu admirat Heràclit en molts aspectes.

L'ésser és, com diu Parmènides; però sobretot vol ser, i vol ser més. Aquesta és l'única noció que se'm fa clara observant la creació. Tots nosaltres, tots els éssers vivents volem ésser i volem ésser més del que som, volem acréixer-nos. Aquesta voluntat o impuls és present en tota la naturalesa, animals i vegetals compresos. ¿Qui sap si tot plegat no és sinó una forma de manifestar-se la gran força còsmica en la qual estem immersos? Aquesta noció coincideix o sembla que coincideixi amb la idea que l'univers és en expansió. És com dir que nosaltres som part de les tenebres i que intentem deseixir-nos-en, *veure-hi*. És massa ambició? És, en tot cas, la nostra característica, la nostra manera d'ésser en l'univers, com si la voluntat d'ésser d'aquest prengué, per un moment, autoconsciència.

Barcelona, 30 de novembre del 1995

Publicat per primera vegada a *Obra Literària Completa II. Quaderns de l'Alquimista*

Si parlem de filosofia autòctona, la que es deriva de la nostra manera particular de fer, és evident que el seny i la follia en són els protagonistes. Sembla que hauríem de tenir una escola del seny, però aleshores on queda la follia?

Els folls catalans (fragments)

En va hom intenta crear, o trobar—crear a base de trobar, sobretot—, una escola catalana del seny, amb caràcter permanent i exclusiu. Acabo de llegir, en un opuscle recent sobre el pensament català, alguna insinuació en aquest sentit. Però l'autor defuig la dificultat, no ho acaba de veure clar. Ferrater i Móra també s'ha esforçat a buscar-nos característiques, o clarícies, per aquesta banda. Però sembla bastant escèptic respecte a l'existència d'una línia de força del pensament que pugui ser batejada, a casa nostra, amb el nom de l'escola del seny. Recordo que el doctor Mirabent, abans de la Guerra Civil, quan acabava de publicar el seu tractat *De la bellesa*, m'havia dit que preparava una altra obra que s'intitularia *Genealogia del seny*. Inquirint per mi, poc després dels esdeveniments tràgics dels anys 1936-39, sobre l'estat del seu treball, va dir-me: «Ja està ben per terra!». El que acabava de passar en el nostre país havia tirat les seves idees—i, per tant, els seus projectes—en orris. Com! Un país en el qual s'ha desfermat un vent tan devastador ¿podria ser anomenat el país del seny o el país de l'escola del seny? Vist així, des del seu punt de vista, el doctor Mirabent tenia raó. Però potser el veritable error estava en la seva primitiva visió del país, en el seu esquema apriorístic.

[...]

Ara, amb una mica més de perspectiva, el cas de Catalunya, i la seva manera de manifestar-se i de traduir-se en pensament, em confirma la dualitat bàsica que veig pertot, tant en la naturalesa com en les manifestacions de la vida. I em sembla que una línia de pensament català, o una estructuració del pensament a Catalunya, només pot trobar-se si s'accepta, d'antuvi, l'existència de dues forces antitètiques que el polaritzen: la del seny i la de la follia. Sibiuda, Vives, Llorens i Barba, Balmes, Torres i Bages, per una banda. Llull, Arnau de Vilanova, per l'altra. Però ¿qui més? La línia medieval quedava salvada, equilibrada, fins i tot a favor de la follia, jo diria. Però ¿i la línia moderna d'aquesta? ¿S'han esgotat els folls a Catalunya? El sol fet de trobar dificultats per a dreçar aquesta llista em sembla provar, per una banda, una sospita que tinc de fa temps sobre l'enorme escissió que hi ha entre la Catalunya medieval i la Catalunya moderna. [...] La sornegueria actual del català ¿era ja típica en la Catalunya medieval? ¿No és el fruit d'un país els habitants del qual no poden manifestar-se espontàniament? L'individualisme català—la nostra màxima qualitat i el nostre major defecte, deia Cambó— ¿és un caràcter innat, permanent, ancestral, o bé és el resultat d'un país sense vida col·lectiva pròpia, on ha regnat, durant dos segles, el camp qui pugui? Per altra banda, m'adono que, si vull establir una línia de la follia en els temps moderns, se m'acudeixen, amb interrogant, uns quants noms

(Verdaguer? Gaudí? Ors? Diego Ruiz?), molts dels quals tenen alguna cosa o molt de marginal. ¿Què voldria dir això? [...]

Plantejant en termes de dualitat el problema del seny català, cal decidir entre dues possibilitats: o bé admetre, al costat de la línia i de la tradició del seny o del sentit comú (però també fóra d'estudiar la identitat o la no-identitat entre seny i sentit comú i quin matís els separa), l'existència d'una línia de folls, de quimèrics o de romàntics, digui's com es vulgui; o bé que la tònica del país, del català, és la del seny, la de tocar de peus a terra, la de la mesura, i que aquesta és tanta que arriba a produir per asfíxia, per excés, individualitats de signe marcadament oposat de tant en tant...

Grifeu, 1 de setembre del 1966

Quaderns de l'Alquimista. Els fonaments

Seny i follia s'uneixen en Ramon Llull, aquest alquimista-visionari i pare del nostre pensament i de la nostra llengua. Aquest marginat que ens acaba de presentar en l'escrit anterior

QUADERN LUL·LIÀ VII

Avui he trobat, en Llull, una expressió molt inesperada, gairebé insòlita. Fa referència al nostre debatut concepte de seny. Mai no l'he vist usat ni esgrimit així. Llull parla del seu "foll seny" (*Cont.*, c. CXCVIII, 27). Expressió aparentment contradictòria, però que dóna una nova dimensió i obre unes noves perspectives en la nostra concepció habitual del seny.

[...] parlar del foll seny vol dir haver actuat i haver assumit, en la vida, posicions a les quals s'arriba no pas per un arborament inicial o per un motor passional; vol dir haver actuat i haver assumit situacions extremes, arborades o escabellades, partint d'una base serena i després d'haver-ho mesurat bé tot i haver acceptat les conseqüències d'una decisió excepcional.

Em sembla que ben pocs segueixen Llull fins aquí, perquè ni en els seus comentaristes no he trobat que l'hagin seguit fins aquí, que és on comença la seva soledat irremeiable. Llull devia sentir-se ben sol entre els seus contemporanis, com s'hauria sentit ben sol entre nosaltres. Com a català, Llull és l'excepció que confirma la regla, el foll seny.

Barcelona, 8 d'abril del 1978

Quaderns de l'Alquimista

Un altre foll, una de les altres personalitats que captiva a Palau i Fabre com és ben sabut, és la de Picasso. Què hi ha dins el cap d'un home tan extraordinari? Quines llums i quines ombres?

L'abisme de Picasso

Picasso no m'ho deia, no en parlava, però a vegades en els seus ulls, tan forts, m'ha semblat sorprendre el seu abisme. Tota la creació humana, tots els invents, totes les proeses, són un esforç de l'home per sobreviure. Un esforç per perpetuar-se, per no morir. Tots volem fer més i millor, més i millor que els altres. Establim, involuntàriament, termes de comparació: ser millor que aquest o aquell, anar més lluny que tal altre, avançar els davanters... Però quan s'és el davanter, quan es té la certesa, com la tenia Picasso, que s'és el primer, que s'està al davant de tot, que s'ocupa el primer lloc, només queda l'abisme com a rival, l'abisme insuperable. Perquè aleshores ja no pensem en els nostres coetanis, ja no pensem a emular generacions, ja no pensem en termes de civilitzacions, pensem que qui sap si un dia el planeta Terra s'estimbarà, es desintegrarà, desapareixerà, i tot el nostre esforç per sobreviure se n'anirà en orris. Jo veia aquest pensament abismal, a voltes, en els ulls, tan forts, de Picasso.

Barcelona, 23 de març del 1996

Quaderns de l'Alquimista. Quadern picassià

I per acabar aquests apunts sobre filosofia, una conclusió a la qual Palau arriba després de molt especular sobre el tema

Si de l'home que afirma que no està per especulacions, que no està per filosofies, o que «no està per falòrnies», que ell només creu en allò que veu i sent; si d'aquest home, quan diu això, considerem que adopta una posició filosòfica, encara que sigui negativa, aleshores vol dir que és impossible de defugir la filosofia. I sembla que ha de ser així, que és així, perquè aquella afirmació, per rústega que resulti, només pot formular-la un home, no un animal. ¿No fóra aquesta, tal volta, la base més profunda en què podria basar-se la filosofia?

Barcelona, 10 de juliol del 1984

Quaderns de l'Alquimista. Laboratori

Anna Maluquer
Biblioteca i arxiu de la Fundació Palau
Novembre 2018